

МІСЦЕ ДЕМОКРАТІЇ В УНІВЕРСИТЕТСЬКІЙ ОСВІТІ

Жижко Т.А.,

Серед ключових цінностей одне із перших місць у свідомості людства, безумовно, належить демократії. Вона є однією із суперечливіших рис сучасної цивілізації, дає людству широкі можливості для розвитку, але також породжує низку проблем. Об'єктивно і закономірно, що ефективність втілення на практиці освітніх пріоритетів залежить від всебічності аналізу демократії, її еволюціонування і перспектив. На виконання такого завдання, власне, й спрямоване написання цієї статті.

Ключові слова: демократія, громадянське суспільство, освітній процес, освіта, університет, ефективний розвиток.

Актуальність дослідження проблеми демократизації освітнього процесу обумовлена потребами модернізації освітньої галузі, яка проводиться в останні десятиріччя у європейському просторі і в Україні, відповідно з Лісабонськими та Болонськими домовленостями. В основі цього процесу - реальні соціокультурні зміни, що відбулись у світі. Відповідно, іншою - як за змістом, так і за формами організації - має стати підготовка підростаючих поколінь до самостійного життя засобами освіти. Як зазначають аналітики, головною тенденцією змін в галузі університетської освіти є демократизація.

Слід мати на увазі, що проблеми демократії як предмета теоретичного розгляду сформувались на зорі загальної історії людства. Первинні уявлення античних мислителів про демократію були розгорнуті в наступні історичні епохи. Філософсько-політичні твори таких мислителів, як Дж. Локк та І. Кант, є свідченням непереборного прагнення прогресивних мислителів до пошуку тієї єдиної й унікальної моделі суспільного устрою, яка б могла найбільш ефективно забезпечувати свободу життєдіяльності особистості та її самореалізацію.

Загальноновизнаними «класиками демократії ХХ століття» вважають А. де Токвіля, Й. Шумпетера, У. Ростоу, Л. Штрауса, Е. Фегліна.

Середина ХХ століття пройшла під акомпанемент того, що К.Леонтьєв назвав *mania democratica progressiva*, тобто манією демократичного прогресу. В ті часи демократія була об'єктом тотального славослів'я, а тверезі й критичні погляди на це суспільно-політичне явище перебували в очевидній меншості. Віддалений натяк на паритет у підходах до демократії зберігся завдяки висловлюванням на кшталт Б.Рассела, який зауважив, що в умовах демократії чесний політик може вижити лише в тому випадку, якщо він невеликого розуму, оскільки лише така людина може щиро поділяти заботи більшості суспільства.

Оскільки «голодний монстр історичного прогресу» (вислів С.Кьєркегора) часто був не надто розбірливим у своїх гастрономічних пріоритетах, то як наслідок, тенденція демократизації в різних країнах і регіонах час від часу поступалася місцем «сутінкам демократії». Це явище С.Хантінгтон уподібнив «хвилям демократизації», принцип дії яких виклав у праці «Третя хвиля. Демократизація наприкінці ХХ століття» [6].

Згідно з С.Хантінгтоном, хвилею демократизації є група змін, які відбуваються у визначений час і трансформують політичні системи з недемократичних у демократичні, а також мають вагомий вплив на систему, ніж ті зміни, що впливають на неї в той же час, але в протилежному напрямку. Хвилі демократизації, як і хвилі відступу від демократії, можна зобразити у вигляді циклу «два кроки вперед – один крок назад». Кожна хвиля відступу від демократії руйнувала частково демократичні зміни попередньої хвилі демократизації.

Було чимало спроб з'ясувати причини відступу від демократії в 60-х і 70-х роки ХХ століття. Зокрема, дослідники вказували на невідповідність демократії бідним країнам і дещо більшу користь авторитаризму для політичного порядку та економічного зростання. Також були виявлені причини того, чому економічний розвиток сам по собі призводить до виникнення нової і тривалої форми бюрократичного авторитаризму.

Початок ХХІ століття ознаменувався хвилею відступу від демократії. Зокрема, в щорічному огляді стану свободи в світі американська правозахисна організація Freedom House зазначає, що «2009 рік увійшов до анналів історії як період стагнації свободи і посилення контрнаступу авторитарних режимів на неурядові організації, рухи і ЗМІ, які здійснюють моніторинг ситуації з правами людини і сповідують концепцію розширення демократичних свобод [5, с. 16]».

Найбільший внесок у розуміння сучасної демократії зробила праця Й.Шумпетера «Капіталізм. Соціалізм. Демократія» (1942), в якій автор довів недосконалість так званої «класичної теорії демократії», яка визначала демократію в категоріях «волі народу» (джерела), а також «загального добра» (цілі). Як зазначав Й.Шумпетер, «демократичний метод є тим інституційним механізмом прийняття політичних рішень, в якому одиниці отримують силу прийняття рішень в результаті конкурентної боротьби за голоси виборців [7, с. 336]».

Демократизація здійснюється на основі таких принципів, як принцип людиноцентризму, рівних можливостей, співробітництва, різноманітності, відкритості, регіоналізації, громадсько-державного управління, принцип самоорганізації. Суспільство має забезпечити повагу до особистості, яка навчається і навчає, ставлення одне до одного за типом - «рівний-рівному», створювати якомога більш справедливі і рівні умови для одержання освіти кожному своєму членові.

Своєрідну серцевину демократизації становить принцип людиноцентризму та рівних можливостей у доступі до якісної університетської освіти. Це означає, що в демократичному суспільстві кожен громадянин, не залежно від його майнового стану, етно-національного походження, типу віросповідання чи конфесійної належності, повинен мати можливість одержання як загальної, так і професійної освіти на будь-якому доступному для нього рівні. Демократизація освіти потребує індивідуальної підтримки незаможних сімей з дітьми і самих дітей та

молоді з таких сімей, які продовжують навчання за рахунок державних стипендій, надання гуртожитків тощо. Підбір учнів до навчання в елітарних закладах має здійснюватись не за ознакою соціального походження учнів та студентів, а елітарних в розумінні формування інтелектуальної і професійної еліти суспільства, яка задає зразки, орієнтується на вищі рівні діяльності. Демократизація означає, далі, створення гуманістичної парадигми освіти, реалізацію загальнолюдських моральних і духовних цінностей. Особлива увага має бути приділена дітям з особливими потребами, зокрема, тим, хто не може навчатися у звичайних умовах, тобто для інвалідів.

Демократія загалом розглядається як участь громадян в управлінні державою. В принципі, це визначення цілком підходить до сфери освіти. Демократизація університетської освіти має забезпечити участь кожного, хто навчається чи навчає, забезпечує чи організовує, підтримує заклад освіти у виконанні його основної функції, в управлінні цим закладом. Останнє здійснюється на основі відкритості, прозорості його діяльності, доступністю до інформації, підконтрольністю будь-яких сфер чи напрямів роботи. Мова йде про державно-громадський характер управління освітою, включення в дію механізмів, які дозволяють керівникові робити те, що передбачено законом, а громадськості - контролювати його діяльність, все більш активно включаючи механізми самоуправління та самоорганізації.

Перш за все треба зафіксувати обов'язковий і необхідний взаємозв'язок процесів демократизації вищої освіти із відповідним правовим забезпеченням.

Як вказує В.Андрущенко у «Роздумах про освіту» ідеологія законотворчості освітянської галузі формується як відлуння трьох головних відносно автономних соціокультурних потоків: 1) об'єктивно-історично обумовленого потоку українського державотворення; 2) загальноцивілізаційного повороту людства до демократії, ринкових відносин і фундаментальних цінностей; 3) традиційної української національної культури і національної педагогіки [1, с. 138].

Тому ці «три духовні потоки, синтезовані в єдине ціле, створюють унікальне ідеологічне підґрунтя для формування нормативно-правового поля освіти як демократичної, інтегрованої в європейський і світовий освітній простір, відкритої і толерантної системи [1, с. 140]».

Тому демократизація нормативно-правового поля освіти є найпершою передумовою для ефективного впровадження демократії на всіх рівнях: на рівні управління національною системою освіти, на рівні управління окремим навчальним закладом, на рівні провадження навчально-виховного процесу. Демократизм законів і підзаконних актів та інших нормативних документів, що регулюють ці процеси, повинен забезпечувати демонополізацію освіти і участь громадськості в першому випадку, плюралізм, виборність і врахування пропозицій від колективу - в другому, творчість, вільний вибір методів і форм навчання - в третьому.

Все це в комплексі створює підстави для добросовісної конкуренції між навчальними закладами, завдяки чому підвищується якість освіти. Це з необхідністю визначає і ринкову орієнтацію освіти, без чого механізми конкуренції працювати не можуть. «У цьому зв'язку, - пише В.Андрущенко, - мають бути переосмислені норми, які регулюють не тільки вибір типу чи виду навчального закладу, змісту навчальних дисциплін чи курсів, але й характер самого навчально-виховного процесу, особливо його практичної складової [1, с. 142]».

Демократизація освіти спрямована на формування демократичної культури як основи розвитку громадянського суспільства через реалізацію демократичних принципів у всіх аспектах життя та сприяння розвитку самоврядування.

Виходячи з позицій впровадження демократизації у всі сфери громадського життя, треба зазначити, що на сьогодні ми маємо покоління, яке вже не знайоме із тоталітарним устроєм, але ще не розуміє якою саме повинна бути демократія. Тому освіта, як головне інформаційне джерело, повинна забезпечити розуміння та усвідомлення демократичних процесів у

всіх галузях суспільного буття. Демократизація освіти - найважливіша складова процесу демократизації світової спільноти. Вона стосується й управління освітою, й реалізації навчального процесу. Демократизація проникає й у сам зміст освіти, що все більше орієнтується на реалізацію в її системі невід'ємних прав людини.

Демократизація вищої освіти проявляється через проникнення принципів демократії в усі складові системи освіти:

- структуру навчальних закладів - структура мережі навчальних закладів інтенсивно модернізується, швидкими темпами формується альтернативний (приватний) сектор надання освітніх послуг - від дошкільних установ до закладів післядипломної освіти, урізноманітнення яких повинно розширити можливість вибору особою навчального закладу, який відповідає її можливостям та запитам;

- управління, через децентралізацію, розширення прав навчальних закладів з одночасним посиленням громадського нагляду за ними, зростання автономії університетів;

- зміст едукації - освіта повинна акцентувати не на засвоєнні інформації, а на інтелектуалізації особи, її функціональності (не більше знати, а більше вміти);

- процес навчання - у формі партнерства, гуманізації освіти, формування суб'єкт - суб'єктних стосунків;

- кадрову політику - впровадження ринкових механізмів у процес добору науково-педагогічних кадрів;

- сферу засобів едукації - переорієнтація на засоби індивідуального призначення, які оптимізують самостійну роботу, сприяють розвитку;

- сферу контролю - важливою є відкритість, прозорість і публічність контролю за участю різних суб'єктів освітнього процесу [4, с. 569].

Демократичні процеси в системі вищої освіти мають передусім особистісний вимір. За допомогою демократії людина втілює здатність впливати на стан справ та перебіг подій у державі., усвідомлювати власні

інтереси як органічну складову інтересів суспільних. У своїй глибинній основі жива демократія містить здорову потребу людини до спільної дії із проблемами і варіантами їх розв'язання із промовами та гучним схваленням чи обуренням і несподіваним виявом власної дотепності, мудрості, зваженості.

Функції політичного освітнього процесу сьогодні дослідники розглядають у поєднанні функцій громадянської і політичної освіти. Як приклад, можна навести дослідження російського вченого А. Кулика, наведені в одній з його праць. Він виокремлює три головні функції. Перша стосується формування громадськості, яку можна тлумачити як громадянську політичну соціалізацію. Друга пов'язана з наданням освіти для професійного заняття політичною діяльністю. І третя спрямована на підготовку дослідників і викладачів політичної науки [2, с. 73 – 86].

Перша функція є головною, оскільки результат закріплення ліберально-демократичних принципів у культурі залежить від формування високої громадянської самосвідомості українців. Заснована на загальнолюдських цінностях і нормах, політична освіта сприяє форсуванню громадянськості у молодій людині демократичної політичної свідомості та культури, законслухняності. Серед факторів, які впливають на перетворення індивідуума в повноцінного, активного громадянина – сім'я, школа, засоби масової інформації. Все це формує почуття громадянського обов'язку і політичної самовпевненості індивідуума в суспільстві.

Друга і третя функції є не менш важливими. Завдяки ним вирішується одна з основних задач – підготовка політичної та інтелектуальної еліти. Від неї залежить ефективність управлінських рішень. А вже ще давні грецькі мислителі відзначали головне завдання освіти у сфері політики – підготовка резерву політичної еліти до активної державної діяльності [3, с. 178 – 179].

Сучасна демократична парадигма університетської освіти створює своєрідний фундамент для демократичної політичної освіти. До числа найважливіших належать такі правила. Принцип рівності, який передбачає,

що кожен може вчитися і кожен може досягти успіху. Будь-який індивід може, в принципі, одержати вищу освіту. З втіленням останнього принципу в повсякденне життя певні проблеми мають практично всі демократичні держави світу. На думку багатьох дослідників, саме система освіти залишається важливим чинником соціальної стратифікації сучасних суспільств. До основних факторів і механізмів, що сприяють відтворенню нерівності соціальних груп у сфері освіти частіше за все відносять групування студентів за різними освітніми потоками за підсумками тестів і успішності.

Не менш важливим правилом демократичної системи освіти є принцип діалогу в малих і великих групах, а також використання допоміжних засобів діалогу типу газетних статей, який сприяє пошуку істини педагогом і тим, хто навчається, більш глибокому розумінню суті розглянутих питань, аналізованих проблем і постановці нових питань. При цьому у процесі обміну інформацією робиться акцент на активному слуханні і безупинному процесі зворотного зв'язку. Оперативність відновлення інформації сьогодні зв'язана з таким новим демократичним джерелом одержання знань, яким є світова система Інтернет.

Держава в демократичному суспільстві не має права нав'язувати тому, хто навчається, будь-який світогляд. Але вона зобов'язана зробити все можливе, щоб вільне самовизначення особистості здійснювалося усвідомлено, на основі фундаментальних знань.

Серед основних завдань освітнього процесу – засвоєння політико-правових знань і навичок взаємодії, а також формування системи потреб і установок особистості, які б відповідали цінностям демократичного суспільства.

Отже, за суттю сучасна освітня модель в Україні є системно-консервативною. Сьогодні необхідно змінити акценти при визначенні показників якості демократичної університетської освіти з оцінки успішності засвоєння конкретної інформації (це лише проміжне завдання політичної

освіти) на оцінку рівня таких характеристик, як здатність до продуктивної взаємодії, толерантність, відповідальність, готовність до самостійного вибору, ставлення до демократичних цінностей тощо.

Інституційна демократія передбачає також принципово нову роль представницьких органів навчальних закладів, студентського та шкільного самоврядування.

Вся освітня система має відповідати духу, потребам і цілям демократичного суспільства, бути зорієнтованою на формування активної, автономної, незалежної, уповноваженої, не патерналістської особистості, яка почувається і сприймається суспільством як самостійна цінність, а її інтереси визнаються пріоритетними.

Список використаної літератури:

1. Андрущенко В.П. Роздуми про освіту: Статті, нариси, інтерв'ю: 2-ге вид., допов. – К.: Знання України, 2008. – 819 с.
2. Кулик А.Н. Способно ли политическое образование в России «открыть» закрытое общество? / А.Н. Кулик // Общественные науки и современность. – 1998. – № 3. – С. 73–86.
3. Сичевия О. Криза демократії і проблема нового розподілу влад // Українські проблеми. – К., 1998. – №2. – С.98–105.
4. Щудло С.А. Механізми забезпечення якості освіти в контексті демократизації освітнього простору // Методологія, теорія та практика соціологічного аналізу сучасного суспільства. Зб. наук. пр. – Харків: Видавничий відділ ХДУ, 2005. – С.569.
5. Financial Times. – January, 26. – 2010.
6. Huntington S.P. The Third Wave. Democratization in the Late Twentieth Century. – Oklahoma, 1991. – 384 p.
7. Schumpeter J.A. Capitalism. Socialism. Democracy. – London-Boston, 1987. – 387 p.

МЕСТО ДЕМОКРАТИИ В УНИВЕРСИТЕТСКОМ ОБРАЗОВАНИИ

Жижко Т.А.

Среди ключевых ценностей одно из первых мест в сознании человечества, безусловно, принадлежат демократии. Она является одной из противоречивых черт современной цивилизации, дает человечеству широкие возможности для развития, но также порождает ряд проблем. Объективно и закономерно, что эффективность

воплощения на практике образовательных приоритетов зависит от всесторонности анализа демократии, ее эволюционирования и перспектив. На выполнение такого задания, собственно, и направлено написание этой статьи.

Ключевые слова: демократия, гражданское общество, образовательный процесс, образование, университет, эффективное развитие.

A PLACE OF DEMOCRACY IS IN UNIVERSITY EDUCATION

Zhyzhko T.A.

Among key values one of the first places in consciousness of humanity, sure, democracies belong. It is one of contradictory lines of modern civilization, gives humanity wide possibilities for development, but also generates the row of problems. It is clear that objectively and logically the effectiveness of implementation in practice of philosophical educational priorities depends on the comprehensiveness of the analysis of democracy, its evolution and prospects. In regard to this objective, the writing of this article is intended.

The substantial aspect of civil society is a democratic constituent, democracy as phenomenon, as the public phenomenon. Objectively and appropriately, that efficiency of embodiment in practice of world view priorities of civil society depends on the comprehensiveness of analysis of democracy, its evolution and prospects.

It is made a conclusion that market and democratic transformations break the framework of freedom of pedagogical thinking and activities that, in its turn, intensifies the workload of the teacher, strengthens hir/her responsibility and requires improvement of the pedagogical proficiency.

Keywords: democracy, civil society, educational process, education, university, effective development.